

Svět jako metafora

George Lakoff – Mark Johnson: Metafory, kterými žijeme. Brno: Host, 2002, 280 stran, ISBN 80-7294-071-6 (signatura knihovny ÚMV 49 649).

Francis A. Beer – Christ'l De Landtsheer (eds.): Metaphorical World Politics. East Lansing: Michigan State University Press, 2004, 342 stran, ISBN 0-87013-762-3 (signatura knihovny ÚMV 52 022).

Andreas Musolff: Mirror images of Europe. Metaphors in the Public Debate about Europe in Britain and Germany. München: Iudicium, 2000, 214 stran, ISBN 3-89129-634-7 (signatura knihovny ÚMV 50 727).

Rainer Hülsse: Metaphern der EU-Erweiterung als Konstruktion europäischer Identität. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, 192 stran, ISBN 3-8329-0175-2 (signatura knihovny ÚMV D 52 028).

Hans Verboven: Die Metapher als Ideologie: Eine kognitiv-semantische Analyse der Kriegsmetaphorik im Frühwerk Ernst Jüngers. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2003, 294 stran, ISBN 3-8253-1590-8 (signatura knihovny ÚMV 51 888).

Šéf jednoho z největších světových výrobců počítačů firmy Sun Microsystems řadu let razil představu, že počítače jsou jako auta. Zákazník, který shání auto, si chce většinou koupit celý produkt najednou a nestojí o to, aby si u jednoho výrobce sháněl výfuk a u jiného pneumatiky. Podobně pak zákazník, který uvažuje o nákupu výpočetní techniky, bude mít zájem o to, aby dostal hardware i software v jednom balíku. Zákazníci měli však jinou představu. Firma musela prodělat několik miliard dolarů, než šéf dospěl k závěru, že počítače nejsou auta a že to, co víme o prodeji aut, nám při prodeji počítačů nemusí pomoci (*The Economist*, 2006).

Zmíněné spojení počítačů a aut je příkladem metafory, tedy myšlenkového a jazykového nástroje, který nám představuje určitou věc, například počítač, pomocí věci jiné, například auta. Zkušenost firmy Sun Microsystems ukazuje, že metafory je třeba brát vážně nejen při interpretaci poezie, s níž si metafory obvykle spojujeme, ale i při řešení praktických problémů v nejrůznějších oblastech našeho života.

Autoři recenzovaných knih, kteří pocházejí z různých oborů – lingvistiky, filozofie, politologie, mezinárodních vztahů, literární vědy a komunikační vědy –, metafory vážně berou. A nejen to. Rozbor metafor považují za plodnou cestu při analýze důležitých otázek domácí i mezinárodní politiky.

Jde o knihy různého kalibru. Práce Lakoffa a Johnsona vyšla poprvé před více než čtvrtstoletím a dodnes je považována za významný mezník v teoretickém chápání metafor. Díky jejímu nedávnému překladu do češtiny ji však můžeme považovat za novinku svého druhu a rozebrat ji společně se skutečně čerstvými, spíše empiricky orientovanými pracemi, které na Lakoffa a Johnsona kriticky navazují.

VŠUDYPŘÍTOMNÉ METAFORY

Během dvaadvaceti let, které uplynuly mezi prvním vydáním knihy Lakoffa a Johnsona a jejím českým překladem, se toto dílo stalo klasikou, inspirující badatele v řadě tak odlišných oborů, jakými jsou vedle již zmíněných také právo, pedagogika, sociologie, psychologie, ekonomie a kulturní antropologie. Kromě toho se autoři touto prací zařadili k zakladatelům interdisciplinárního oboru kognitivní lingvistiky, který zejména George Lakoff obohatil množstvím dalších podnětných prací (*Lakoff*, 1987; *Lakoff*, 1992; *Lakoff*, 1993 /1. vydání – 1979/; *Lakoff*, 1996; *Lakoff – Turner*, 1989; *Lakoff – Johnson*, 1999; *Lakoff – Nunez*, 2001).

Čím si tuto pozornost Lakoff s Johnsonem zasloužili? Především nabízejí popularizační knihu v tom nejlepší slova smyslu. Přicházejí s novými, netriviálními poznatky, které podávají všeobecně srozumitelným způsobem. Jejich základní teze převrací naruby tradiční představu o metafoře jako o jakési jazykové ozdobě, která slouží pouze poezii a rétorice a bez níž se můžeme v běžné komunikaci bez problémů obejít. Lakoff s Johnsonem naopak tvrdí, že „*metafora prostupuje celý náš každodenní život, a to nejenom v jazyce, nýbrž i v myšlení a činnosti*“ (Lakoff – Johnson, 2002, s. 15). Všudypřítomné metafory nevyhnutelně ovlivňují naše myšlení a jednání.

Tato radikální teze se opírá o definici metafory jako spojnice mezi dvěma oblastmi naší zkušenosti, která umožňuje chápat jednu z oblastí (cíl) na základě toho, co víme o druhé z oblastí (zdroj). Těmito spojeními vznikají tzv. metaforické pojmy (*conceptual metaphors*). Na nich stojí pak naše konceptuální systémy a pomocí nich chápeme svět kolem nás.

Metaforické pojmy jsou abstraktní konstrukce, které se v běžně používaném jazyce nemusejí vůbec vyskytovat. Každému z nich však odpovídá řada konkrétních metaforických výrazů (*metaphorical expressions*), které již v běžné komunikaci nalezneme. Každý metaforický pojem je možné také chápat jako zobecnění řady metaforických výrazů a naopak metaforický výraz jako konkretizaci či odvozeninu od metaforického pojmu.

Autoři uvádějí celou řadu příkladů zažitých metaforických pojmů i jim odpovídajících metaforických výrazů (autoři odlišují metaforické pojmy velkými písmeny): ARGUMENTACE JE VÁLKA (například *porazit* v diskuzi, *odstřelit* námitky, *hájit* pozice), ZDRAVÍ A ŽIVOT JSOU NAHOŘE, NEMOC A SMRT JSOU DOLE (například *vstát* z mrtvých, *upadnout* do nemoci, *být na vrcholu* zdraví), MYŠLENKY JSOU ORGANISMY (rodí se, přinášejí plody, uvadají, jsou semeny a podobně), LÁSKA JE CESTA (prochází *křížovatkami*, dostává se do *slepých uliček*, nelze se *vracet* a podobně), ŽIVOT JE HAZARDNÍ HRA (například *bývá* v něm hodně *v sázce*, máme *trumfy*, hrozí *prohry*) či PSYCHICKÉ STAVY JSOU NÁDOBY (například *být* v rozpacích, dostávat se *do formy*, *upadnout do* deprese).

I když se některé z uvedených metaforických pojmů mohou na první pohled zdát poněkud neobvyklé, v příslušných metaforických výrazech obvykle žádnou metaforičnost nespátujeme. Například když o někom prohlásíme, že „je ve formě“, neuvědomujeme si, že použitím předložky „v“ naznačujeme, že formu považujeme za něco ohraničeného s jasně definovaným vnitřkem a vnějškem a že z tohoto hlediska o formě jako o psychickém stavu mluvíme jako o nějaké nádobě. Až identifikací metaforického pojmu si uvědomujeme, jak to, co v našem jazyce považujeme za přirozené a samozřejmé, závisí na určitých, nezcela samozřejmých modelech našeho myšlení.

O myšlení jde autorům především. Výzkum jazyka jim slouží pouze jako odrazový můstek k výzkumu lidské mysli, čímž kladou základy kognitivní lingvistiky. Pohlížejí „*na jazyk jako na něco, co poskytuje údaje, které mohou vést k obecným principům porozumění*“ (Lakoff – Johnson, 2002, s. 132). Abstraktní metaforické pojmy, odvozené od konkrétních metaforických výrazů, jsou klíčem k těmto obecným principům porozumění. Analýza metaforických pojmů přináší řadu důležitých poznatků. Za nejzásadnější je možné považovat vymezení metaforických pojmů jako *systematických, konstruktivních a fyzicky ukotvených*.

Systematičnost se projevuje tím, že určitý metaforický pojem odkazuje k desítkám různých metaforických výrazů, které běžně používáme. Metafora není náhodná, nýbrž vystihuje strukturální podobnost mezi dvěma odlišnými oblastmi naší zkušenosti, zdrojem a cílem. Ke každému z výše uvedených metaforických pojmů nalezneme v jazyce celou řadu odlišných metaforických výrazů. Jak již bylo zmíněno, metafora – ARGUMENTACE JE VÁLKA – se nevyčerpává tím, že mluvíme o *porážce* v diskuzi, nýbrž zahrnuje mnoho dalších obrátů jako například *odstřelit* námitky, *ustoupit* či naopak *hájit* pozice. Systematičnost nám umožňuje aplikovat zkušenostní strukturu zdroje ke strukturování cíle. Vede naše uvažování o cíli směrem, který je definován strukturou zdroje, čímž některé rysy cí-

le zdůrazňuje a jiné potlačuje. Podstatně tak utváří náš pohled na svět. Například alternativní metafora – ARGUMENTACE JE TANEC (*Pires de Oliveira, 2001*) – zvýrazňuje estetické a kooperativní dimenze argumentace oproti dimenzím silovým a konfliktním, které se pojí s metaforou VÁLKY. Naopak systematickost postrádají takové metaforické pojmy, které se pojí pouze s jedním metaforickým výrazem. Například výraz „noha stolu“ by podle názoru autorů patrně odkazoval k pojmu – NÁBYTEK JE ČLOVĚK –, který v angličtině systematický není. Z pohledu autorů jde o okrajové záležitosti.

Metafory jsou *konstruktivní*, poněvadž mohou vytvářet nové skutečnosti. Tím, jak vstupují do našich pojmových systémů, ovlivňují naše jednání a stávají se součástí reality. Metaforickým propojením dvou odlišných oblastí naší zkušenosti vznikají nové významy. Ty zakládají nová jednání, a tím přetvářejí skutečnost. Lakoff a Johnson rozebírají například rétorickou strategii amerického prezidenta Cartera, který metaforizoval energetickou krizi jako VÁLKU. Tato metafora pomáhala pak ospravedlnovat různá drastická opatření při řešení energetického problému. Ale výsledkem metafory je například i obyčejný teploměr, poněvadž interpretace rtuťového sloupce se opírá o metafory: TEPLLO JE NAHOŘE a CHLADNO JE DOLE. V této souvislosti by patrně bylo možné tvrdit, že veškeré měření je výsledkem metaforizace měřené veličiny pomocí PROSTORU (nahoru, dolů, doleva, doprava).

Lakoff a Johnson rovněž přicházejí s hypotézou, že základní metafory využívají jako zdroj naší bezprostřední *fyzickou* zkušenost, která je nám dána přímo, tedy nemetaforicky. Jde o základní smyslovou a tělesnou zkušenost, spojenou se zakoušením polohy (nahore – dole, uvnitř – venku, vpředu – vzadu), teploty či předmětu. Tato neproblematická fyzická zkušenost je zdrojem pro chápání abstraktních pojmů, „*konceptualizujeme nefyzické jevy na základě jevů fyzických*“ (*Lakoff – Johnson, 2002, s. 77*). Například něco neuchopitelného a abstraktního jako argumentaci můžeme podle nich pochopit, pokud si ji představíme jako fyzický zápas prostřednictvím metaforického pojmu – ARGUMENTACE JE VÁLKA. Z toho též plyne, že metafora je obvykle jednosměrná, přenáší na neznámý a těžko uchopitelný cíl neproblematické významy a struktury zdroje, nikoli tedy naopak. Autoři připouštějí, že zkušenostní báze, o níž se opírají další metaforické pojmy, není pouze fyzická, nýbrž také kulturní, ale fyzické a materiální hledisko u nich přesto převládá.

Tímto důrazem na smyslovou zkušenost jako na konečnou kotvu metaforických pojmů, a tím i celého lidského konceptuálního systému se však autoři dostávají do určitého rozporu se svým vlastním epistemologickým rámcem. Lakoff a Johnson se filozoficky vymezují především vůči tzv. objektivismu, tedy vůči představě, že svět představuje objektivní realitu existující nezávisle na našem vědomí a že tato realita je přístupná vědeckému poznání. To při použití správné metody dokáže zprostředkovat všeobecně platnou, objektivní pravdu o tomto světě. Správně poukazují na to, že objektivistický přístup, který dominuje na amerických univerzitách, je neslučitelný s jejich konceptem všudypřítomné metafory přetvářející realitu.

Vůči objektivismu vytyčují proto alternativu „*experencialismu*“. Experencialismus nedefinuje poznání a pravdu absolutně, nýbrž vždy ve vztahu k pojmovému systému, který vzniká ve sdílené zkušenosti určitého společenství, a proto je podmíněn kulturou. Experencialismus má být třetí cestou mezi objektivismem, zdůrazňujícím objektivní poznání ve smyslu přírodních věd, a subjektivismem, který odmítá možnost objektivní pravdy a zkoumá pouze jedinečnou zkušenost jednotlivce.

Jejich pokus o třetí cestu není však dostatečně důsledný; nabízí se otázka, zda je vůbec možné integrovat objektivismus se subjektivismem v rámci jednoho vnitřně konzistentního pohledu. V konečném důsledku vycházejí z toho, že přes všechny kulturní rozdílnosti má zkušenost jakousi přirozenou – tedy všem lidem společnou – strukturu, která je dána do značné míry právě fyzicky. Podobně jako objektivisté se Lakoff a Johnson i přes svou kritiku hlásí ke korespondenční teorii pravdy (byť v modifikované podobě), podle níž se poznání opírá o soulad mezi představou a zkušeností (*Lakoff – Johnson, 2002, s. 196–197*).

To však znamená, že poznání je do značné míry založeno objektivně, tedy nezávisle na kulturních a individuálních zkušenostech. Experiencialismus představuje pak pouze sofistikovanější verzi objektivismu, která navzdory záměru autorů potlačuje roli metafor v jazyce a v myšlení.

Podstatnou slabinou knihy, která částečně souvisí s její popularizační povahou, je to, že prezentované poznatky jsou podány bez náležitého intelektuálního kontextu a bez odkazů na práce jiných autorů (v seznamu literatury najdeme jen patnáct zdrojů!). V úvodním poděkování se sice objevuje řada jmen, nicméně jejich spojitost s myšlenkami knihy zůstává spíše skryta. Čtenář se tak nedozví, že od sedmdesátých let minulého století metafora zažívá na anglických a amerických univerzitách skutečnou renesanci (*Black, 1962; Davidson, 2001 /1. vydání – 1978/; Ortony /ed./, 1993 /1. vydání – 1979/*), k jejímž plodům nepochybně patří i recenzovaná kniha.

Rovněž chybí zmínka o výzkumu metafor mimo angloamerické akademické prostředí, nepočítám-li poděkování francouzskému filozofovi Paulu Ricoeurovi a strohé tvrzení, že autoři byli ovlivněni kontinentální, tedy evropskou filozofickou tradicí. Autoři se už nezmínují o Ricoeurově vlivném pojednání o metafoře (*Ricoeur, 1975*) ani o tom, že byl učitelem jednoho z nich (*Pires de Oliveira, 2001*). V tomto ohledu však pouze reprodukuje provincialismus amerického akademického prostředí, které s výjimkou několika víceméně náhodně vybraných ikon (například Derrida, Foucault, Habermas) obvykle ignoruje práce, vznikající za jeho hranicemi. I velmi stručný přehled kontinentálního myšlení o metafoře (především v Německu, ve Francii a v Itálii) by přitom ukázal, že většina z hlavních tvrzení autorů, týkajících se metaforičnosti našeho myšlení, byla již dříve formulována evropskými mysliteli; například německým filozofem Hansem Blumenbergem či jazykovědcem Haraldem Weinrichem (*Blumenberg, 1960; Weinrich, 1976; Jäkel, 2001*). Právě tak kritika objektivistické korespondenční teorie pravdy, o níž se opírá analytická filozofie, tradičně patří ke kontinentální filozofické tradici, která dává přednost subjektivnímu hermeneutickému přístupu.

I kdyby se autoři důsledněji přiznávali k intelektuálním výpůjčkám, nesnížili by tím originalitu svého přístupu. Naopak mnohem lépe by vynikl skutečný přínos knihy. Ten spočívá v důkladném metodologickém rozpracování teze o všudypřítomné metafoře a v kontroverzním tvrzení, že tyto metafory jsou v konečném důsledku ukotveny v naší tělesné a prostorové zkušenosti. Rovněž nelze pominout, že tato metoda má být podle názoru autorů epistemologicky založena na jakési střední cestě mezi angloamerickým objektivismem a kontinentálním subjektivismem. Ačkoli je tento experiencialismus pouze naznačen, představuje pozoruhodný pokus zabudovat do jednoho rámce to nejlepší z obou tradic. V téže době se o něco podobného, byť z jiného úhlu a mnohem důkladněji, pokoušejí v sociálních vědách představitelé „strukturačních teorií“, například Giddens, Bourdieu, Habermas (*Petrusek, 1998, s. 186*), a o něco později se tento pokus stává programovým článkem konstruktivismu v mezinárodních vztazích (*Adler, 1997; Wendt, 1999*).

Pokusy o střední cesty či syntézy mezi oběma tradicemi jsou samozřejmě snadno napadnutelné, a to z každé strany jako buď příliš objektivistické, či naopak příliš subjektivistické. Jedno jim však nelze upřít – převádějí problémy a poznatky jedné tradice do jazyka a konceptů tradice druhé, čímž se obě tradice ideově obohacují. Například ve studiu mezinárodních vztahů bývá někdy za hlavní přínos Morgenthauova realismu (*Morgenthau, 1980 /1. vydání – 1948/*) považováno to, že převádí historické tradice evropské diplomacie 18. a 19. století do objektivistického jazyka americké sociální vědy poloviny 20. století (*Guzzini, 2004*). Podobný převod patří také k největším přínosům knihy Lakoffa a Johnsona. Oni vlastně přenášejí koncept všudypřítomné metafoery z evropské hermeneutické tradice do objektivistických a metodologicky operacionalizovatelných konceptů americké vědy.

Pokud se podíváme na práce, které rozvíjejí a aplikují myšlenky Lakoffa a Johnsona v oblasti mezinárodních vztahů, zjistíme, že největší odezvu nachází právě metodologic-

ké rozpracování důsledků všudypřítomnosti metafor v lidském projevu a myšlení. Naopak zde nenarazíme na hlavní linie dalšího Lakoffova výzkumu a obecněji výzkumu kognitivně lingvistického, představované vztahováním metafor k tělesné zkušenosti a jejich psychologickým zkoumáním. Pokus zavést metaforickou perspektivu jako střední cestu mezi subjektivismem a objektivismem dodnes zůstává pouze naznačen. Není rozpracován ani konstruktivismem, ač epistemologicky usilují o totéž, ani samotným Lakoffem.

POLITICKÉ METAFORY

Lakoff s Johnsonem považují politiku za jednu z pěti oblastí naší zkušenosti (vedle komunikace, estetiky, rituálu a sebe porozumění), které budeme lépe chápat, pokud se na ně podíváme skrze metafory. Sám Lakoff ve svém pozdějším výzkumu nabízí rozbor působení metafor v politice, ať už se zabývá metaforami Bushovy administrativy během první války v Perském zálivu (*Lakoff, 1992*), či rozdílů v metaforickém ukotvení amerických demokratů a republikánů (*Lakoff, 1996*).

Lakoff s Johnsonem však především inspirují celou řadu dalších badatelů, lingvistů i politologů k výzkumu metaforických pojmů, které působí na uvažování a rozhodování v oblasti mezinárodních vztahů. Ačkoliv již v šedesátých a sedmdesátých letech dochází k pokusům analyzovat roli metafor v politice (*Burke, 1966; Edelman, 1971*), většina prací v oboru se zabývá metaforou jen příležitostně a téměř výlučně v souvislosti s rozбором konkrétní politické rétoriky. Až výzkum podnětený Lakoffem a Johnsonem zachycuje metaforu jako jeden z konstitutivních prvků politické reality.

Od konce osmdesátých let nepřetržitě roste počet článků, kapitol a monografií, které v rozboru metafor hledají odpovědi na základní otázky mezinárodní politiky. Kniha *Metaphorical World Politics*, editovaná americkým politologem Francisem Beerem z University of Colorado a belgickou komunikační odbornicí Christ'1 De Landtsheerovou z Antverpské univerzity, představuje jeden z posledních příspěvků v této dlouhé řadě. O délce této řady svědčí mimo jiné bohatá bibliografie recenzované knihy, která podává dobrý přehled o nejdůležitějších příspěvcích ke studiu metafor, a to nejen v oblasti mezinárodních vztahů. Autoři jednotlivých kapitol, z oborů politologie a výzkumu komunikace, nabízejí metaforické rozborů třech velkých otázek současných mezinárodních vztahů: demokracie, války a globalizace. Každé z těchto otázek je věnován jeden tematický oddíl, zahrnující tři kapitoly od různých autorů.

V úvodní kapitole se editoři hlásí ke konceptu všudypřítomné metafor, která „*reflektuje, interpretuje a vytváří politiku*“ (*Beer – De Landtsheer /eds./, 2004, s. 30*). Rovněž diskutují o možných způsobech definice metafor. Ovšem tato diskuze je vedena pouze z lingvistického pohledu, pomíjí filozofické a epistemologické alternativy a vůbec se nezabývá metodologickými možnostmi metafor při výzkumu politického diskurzu, což by z hlediska zaměření knihy bylo přínosnější. Naopak velmi cenný je přehled metaforických pojmů politiky, které představují pojivo mezi jednotlivými kapitolami. Podle názoru editorů patří k nejpoužívanějším zdrojům pro cílovou oblast politiky následující pojmové oblasti: TĚLO, NEMOC, SPORT, PŘEDSTAVENÍ, UMĚLECKÉ DÍLO, KATASTROFA, NÁSILÍ, SPOLEČNOST, TECHNIKA, PŘÍRODA, KAŽDODENNOST a RODINA. Škoda, že není vysvětleno, jakým způsobem byly tyto metaforické pojmy nalezeny; autoři se spokojili s odkazem na předchozí výzkum jednoho z nich.

Nejpodnětější kapitolu v prvním oddíle, věnovaném demokracii, napsal Richard D. Anderson, Jr., který se pokouší ukázat, že metafory mohou působit jako kauzální proměnná v procesu demokratizace. Jeho argument se opírá o porovnání ruského politického diskurzu v osmdesátých a devadesátých letech, v němž Anderson porovnává četnost výskytu několika druhů metafor. Počítá výskyt metafor velikosti, nadřazenosti, vyjednávání, společnosti a stranictví. Ukazuje, že přechodu od sovětského autoritářství k ruské demokracii odpovídá pokles výskytu metafor velikosti a nadřazenosti a naopak nárůst metafor vyjednávání, společnosti a stranictví.

Na tomto základě Anderson navrhuje následující kauzální mechanismus. Gorbačovovo politické byro mění jazyk, upouští od metafor velikosti a nadřazenosti, které izolují komunistické vedení od občanů. Snaží se mluvit jazykem dialogu a partnerství. Změna oficiálního jazyka působí na vznik nových sociálních identit. Z bezpartijních (definovaných negativně) se stává společnost, která přichází s požadavky na demokratizaci, přičemž tyto požadavky odvozují svou legitimitu ze změn v oficiálním diskurzu. Demokratizace se tak z oblasti jazyka působením na sociální identity přenáší do společnosti. To Andersona vede k závěru, že metafory, respektive jejich změna, působí jako příčina demokratizace.

Samozejmě se lze ptát, zda skutečnou příčinou demokratizace není spíše to, co vedlo sovětské vedení ke změně jazyka (ať už to bylo cokoli). Metafory by pak nebyly proměnou nezávislou, nýbrž pouze intervenující. Leckdo se může také pozastavit nad snahou umístit metafory do kauzálního schématu. Obvykle se totiž předpokládá, že metafory politickou realitu nevyhnutelně spoluvytvářejí, a proto zde nemá smysl hledat příčinné vztahy (ty se mohou objevit pouze mezi navzájem nezávislými fenomény). Anderson vychází však z filozofického pojetí, které považuje hledání kauzálních souvislostí za základ vědeckého vysvětlení. Z tohoto hlediska nabízí přesvědčivý pokus dokumentovat význam metafor jejich začleněním do kauzálního řetězce.

Metaforickými souvislostmi demokracie se zabývají rovněž kapitoly Richarda B. Cregga a Roberta L. Ivieho. Oba zkoumají, jak americký oficiální diskurz spojuje demokracii s ohrožením. Cregg se věnuje diskurzu počátku studené války a zaměřuje se na Kennanovu metaforu *zadržování* (*containment*), vytvářející obraz nezkaženého vnitřku v podobě americké demokracie, odděleného od hrozícího komunistického vnějšku. Ivie zkoumá Reaganovu rétoriku, která svými metaforami odlišuje protivníka, čímž upevňuje identitu Ameriky jako majáku civilizace. Posléze přechází ke Clintonovi, jenž rétoricky líčí demokracii jako křehkou a snadno zranitelnou, čímž ji spojuje s nemocí. Demokracie se tak stává zdrojem vnitřních hrozeb, ospravedlňujících násilné zásahy, paradoxně ve jménu demokracie. Oba autoři rozvíjejí tutéž podnětnou tezi, nicméně jejich postupu chybí systematickosti a předkládaná evidence působí nahodile.

Naopak všechny tři kapitoly, zkoumající metafory války, jsou metodologicky solidně podložené. Dale A. Herbeck se vrací k první válce v Perském zálivu a ukazuje, jak americká diskuze o vojenské operaci Pouštní bouře byla vedena metaforou amerického fotbalu. O Bushovi a o Husajnovi se mluvilo jako o *trenérech*, kteří připravují svá *mužstva na Super Bowl*, diskutovalo se o *plánu hry* a objevovala se celá řada dalších výrazů, které jsou běžné mezi fanoušky tohoto sportu. Ačkoli se tato metaforizace může zdát nevinná, podle Herbeckova názoru měla závažné důsledky. Umlčela kritiky, poněvadž jim přidělila roli pasivního obecnstva, od něhož se nečeká, že bude zasahovat do dění. Vytvořením obrazu sportovního klání odvedla pozornost od krutostí války. A konečně mobilizovala vlastenectvím tím, že umožnila Američanům před televizními obrazovkami, aby se identifikovali s vojáky jako s vlastním týmem v tomto nejameričtějších ze všech sportů.

Francis A. Beer s Robertem G. Boyntonem zkoumá diskurz senátního slyšení, na němž se počátkem devadesátých let hledala strategie americké politiky vůči Kambodži. Vysvětlují, že základní metaforou tohoto slyšení byla CESTA (*path*), přičemž stoupenci různých strategií se lišili v tom, o jakou CESTU by mělo jít. Identifikací této metafory autoři doplňují bohatou literaturu o metafoře CESTY z různých oborů. Bohužel nerozpracovávají praktické důsledky této metafory v případě americké politiky vůči Kambodži a po přečtení kapitoly není úplně jasné, co vlastně chtěli ukázat.

Christ'l De Landsheerová a Ilse De Vrijová se zaměřují na nizozemský diskurz, věnovaný neslavné misi nizozemských vojáků pod vlajkou OSN při obraně muslimské enklávy Srebrenica v roce 1995, která skončila vyvražděním obyvatel této enklávy bosenskými Srby bez jakéhokoli zásahu nizozemských modrých přileb. Autorky zkoumají, jakým způsobem se tato krizová událost promítla do metafor v diskurzu nizozemských politických elit.

Především dokazují hypotézu, že krizové a emocionálně vypjaté situace se ve veřejném diskurzu projevují intenzivnějším použitím metafor. Tuto intenzitu měří koeficientem metaforické síly (*metaphor power coefficient*), jenž je součinem frekvence výskytu, stupně obvyklosti a krizovosti obsahu metafor. Hodnocení obvyklosti vychází z tradičního dělení mezi konvenčními a nekonvenčními metaforami; autorky dělí metafory na slabé, normální a originální. Krizovost obsahu měří podle zdrojové oblasti použité k metaforizaci politiky. Zatímco PŘÍRODA a KAŽDODENNOST nabízejí relativně nekontroverzní zdroje k chápání politiky, takové oblasti jako SPORT, TĚLO a SMRT obvykle evokují krizové situace. Autorky vyhodnocují tímto koeficientem nizozemský diskurz k misi v Srebrenici v období před masakrem i po něm, a to jak na vládní úrovni, tak i v médiích.

Hodnoty koeficientu na obou úrovních v období po masakru prudce stoupají. Tím se dokazuje zmíněná hypotéza, neboť krize, která vypukla na nizozemské politické scéně v důsledku vojenského selhání, je měřitelná metaforami. Rovněž se tím však ukazuje, že nizozemské politické elity veřejnost na krizi nepřipravily ani samy na ni nebyly připraveny. Nízký koeficient metaforické síly vládních materiálů v celém období před masakrem a jeho následný nárůst svědčí podle názoru autorek o tom, že vláda situaci hrubě podcenila. Zatímco většina badatelů explicitně kvantifikaci metafor buď zcela odmítá, nebo ji omezuje na výpočet frekvencí výskytu metafor, De Landtsheerová a De Vrijová převádějí na číslo veškerou informaci obsaženou v metafoře; vedle výskytu kódují také formu a obsah. Ač jde o přístup snadno napadnutelný a ač je zřejmé, že takto vzniklé hodnoty je třeba brát s určitou rezervou, jejich postup je logický, co do smyslu obhajitelný a přináší dobře interpretovatelné výsledky.

Oddíl, který se má zabývat globalizací, je velkým zklamáním. Zatímco předcházející kapitoly reflektovaly metafory demokracie či války, žádná z kapitol tohoto oddílu se nesažá podobným způsobem rozebrat metafory globalizace. Dvě ze tří zařazených kapitol navíc působí dojmem velmi předběžného výzkumného projektu, nikoli tedy jako výstup hodný publikování. Keith L. Shimko se snaží pomocí nahodile vybraných příkladů a citátů čtenáře přesvědčit o tom, že metafory jsou v politice skutečně důležité, aniž by přidal jakýkoli nový argument k tomu, co bylo o metafoře za poslední čtvrtstoletí napsáno. Koncept „metafory moci“, jímž označuje metafory vedoucí k expanzionistické zahraniční politice, by stál za rozpracování. Autor však bohužel ani nenačrtne, jak by souvislosti mezi metaforou a agresivní zahraniční politikou chtěl uchopit.

Zcela obskurní je kapitola Timothy W. Luka. Přichází s pojmem megametafory, jehož přidaná hodnota zůstává skryta. Není jasné, v čem by se megametafory měly lišit od metaforických pojmů Lakoffa a Johnsona. Svým nadšeným citováním postmoderních klasiků pouze poškozují postmoderní přístup a potvrzují nejhorší předsudky pozitivistů o tom, že celá postmoderna je prázdný blábol, zahalený mlhou módních neologismů.

Naopak zajímavý výzkum nabízejí Jerel A. Rosati a Steven J. Campbell. Zkoumají, jak Carterova administrativa změnila dominantní metafory svého vnímání světa z optimistického *globálního společenství* na pesimistický *krizový oblouk*. Jejich práce je sondou do psychologie prezidenta Cartera, poradce pro otázky národní bezpečnosti Brzezinského a ministra zahraničí Vanceho.

Editovaná kniha Beera a De Landtsheerové podává dobrý přehled o tematické i metodologické různosti výzkumu metafor mezinárodních vztahů. Několik příspěvků má vynikající kvalitu a každý, kdo má o tuto problematiku zájem, by si je měl přečíst. Jako celek však kniha působí poněkud rozpačitě. Teoretické úvody jednotlivých kapitol se navzájem překrývají a v podstatě říkají totéž. To mohla vyřešit úvodní kapitola, pokud by byla teoreticky lépe zpracována. Rovněž dělení na demokracii, válku a globalizaci často neodpovídá skutečnému obsahu jednotlivých kapitol. Od tak zkušených badatelů (*Beer, 1986; Beer, 2001; Beer – Harriman /eds./, 1996; De Landtsheer, 1994; Feldman – De Landtsheer /eds./, 1998; De Landtsheer – Feldman /eds./, 2000*) máme právo očekávat více.

Zatímco Beer s De Landtsheerovou prezentují ve svém sborníku tematicky rozrůzněné příspěvky z oblasti mezinárodních vztahů, jak Andreas Musolff, tak i Rainer Hülse se ve svých monografiích soustřeďují na otázku evropské integrace. Přístupy těchto dvou německých badatelů jsou zdánlivě velmi podobné – oba rozebírají metaforické pojmy Evropské unie (EU) a oba definují svůj metodologický přístup na základě kritické reflexe Lakoffa a Johnsona. Přesto by jen těžko mohly být rozdílnější.

Zkušený lingvista Musolff (*Musolff, 1990; Musolff – Schöffner – Townson /eds./, 1996, Musolff, 2000*) z Durhamské univerzity nabízí především mimořádně bohatý, leč těžko generalizovatelný popis, opírající se o rozsáhlý korpus textů. Tyto texty vyhodnocuje metodologicky přímočarým porovnáváním frekvencí a usouvzažňováním nalezených metafor v německém a britském diskurzivním kontextu. Nenalezneme zde však nic, co by naznačovalo, jak je tento výzkum politické reality zakotven v teoretické a metateoretické reflexi politické reality. Teoretickým zázemím je mu Lakoff a Johnson spolu s dalšími Lakoffovými pracemi. Naopak začínající politolog Hülse (kniha je přetiskem jeho disertační práce) z Technické univerzity v Mnichově se s velkou péčí věnuje metateoretickým, teoretickým i metodologickým otázkám a důkladně rozebírá politické implikace své diskurzivní analýzy. Zároveň však jak bibliografie, tak i některé pasáže v knize svědčí o jeho nedostatečné reflexi konceptu metafory, jeho hermeneuticky orientovaná metoda rozhodně není přímočará a přes autorova ujištění není jednoznačně reprodukovatelná.

Hülseho zajímá, o jaké metafory se opírá německý diskurz rozšiřování EU a co tyto metafory říkají o evropské identitě. Vedle odpovědí na empirické otázky chce svým výzkumem navíc nabídnout novou metodu výzkumu politických metafor. Hülse se v této souvislosti vymezuje vůči kognitivnímu přístupu Lakoffa a Johnsona a jako alternativu staví vlastní diskurzivní přístup, opírající se o metodu „sociálněvědní hermeneutiky“.

Hülseho ontologický protiklad mezi kognitivním a diskurzivním je však s ohledem na práci Lakoffa a Johnsona spíše umělý. Hülse se domnívá, že kognitivní přístup, zaměřující se na procesy poznání jednotlivce, se opírá o „individuální konstruktivismus“, zatímco diskurzivní přístup, zkoumající společenskou diskuzi, je „sociálně konstruktivistický“. Dospívá k závěru, že podle Lakoffa a Johnsona jsou metafory individuálními konstrukcemi, které předcházejí jazyku. To podle něho například znemožňuje zkoumat různé stupně konvencionalizace metafor, kdy některé metafory jsou všeobecně sdílené a jiné nikoli. Proto dává přednost diskurzivnímu přístupu, podle něhož je veškeré poznání jazykové, což znamená, že i metafory jsou především jazykovými fenomény a součástmi sdílených diskurzivních struktur. Nicméně onu podstatnou otázku konvencionalizace Hülse rovněž nijak explicitně neřeší.

Jde o jednostrannou interpretaci Lakoffa a Johnsona, která nebere v úvahu, že oba autoři krácejí po tenké čáře mezi objektivismem a subjektivismem nejen epistemologicky, což sami rozebírají, ale i ontologicky ve smyslu strukturačních teorií. Hülse si všímá jednoho z důsledků této ontologické střední cesty, když pozoruje, že kognitivní přístup kolísá v otázce intencionality aktéra, to jest do jaké míry je aktér schopen jednat podle svých úmyslů nezávisle na tlaku sociálních struktur. Hülse rovněž přiznává, že jeho strukturalistický přístup neposkytuje individuální vůli aktérů téměř žádný prostor (na rozdíl od kolísání Lakoffa a Johnsona).

Při vyváženějším čtení Lakoffa a Johnsona nelze jejich přístup charakterizovat jako jednoznačně individualistický. Za referenční rámec metafor považují určité diskurzivní společenství a nalezneme zde i řadu poznámek, odkazujících ke klíčové roli jazyka. To, že nechávají některé otázky otevřené, může svádět k jejich jednostranné interpretaci. Hülse tak činí k vlastní škodě, neboť pokud by se důsledněji vyrovnal s jejich textem, mohl by ho lépe využít k vlastnímu výzkumu. Nemusel by pracně vyhledávat koncept „obrazového pole“ (*Bildfeld*), který se v jeho výzkumu kryje s konceptem metaforického pojmu. V tomto ohledu nevědomky používá starý Weinrichův koncept, kterým jeho autor předjímá řadu tezí Lakoffa a Johnsona (*Jäkel, 2001*). Nemusel by se zcela vzdávat intenciona-

lity aktérů. Mohl by důkladněji definovat pojem metafory a nespolehat se na zavádějící intuitivní pojem metafory jako obrazné mluvy. Mohl by lépe propojit svou sociálně hermeneutickou metodu s hermeneutikou obsaženou v textu Lakoffa a Johnsona. Styčných bodů by byla celá řada (ne nadarmo byl Johnsonovým mentorem Ricoeur, klasik kontinentální hermeneutiky), ať už jde o hledání skrytého významu textu, o odkrývání konstrukce samozřejmého, o spoléhání na induktivní přístup, či o obtíže při identifikaci jednoznačných metodologických pravidel.

Přesto Hülse nabízí mimořádně cenný a poučný text. Na rozdíl od většiny jiných kvalitativně orientovaných prací se pokouší o co nejotevřenější reflexi své metody tak, aby jeho závěry byly intersubjektivně přezkoumatelné, což ovšem u hermeneutických přístupů není tak úplně možné. Pouze za cenu velkého zjednodušení můžeme jeho metodu charakterizovat následovně: výzkumník se oprostí od svých předchozích znalostí a vnímaných samozřejmostí a na zkoumané texty hledí jakoby novými očima (*künstliche Dummheit*), tím z textů vytěží metafory, které se váží k dané cílové oblasti, následně z těchto metaforických výrazů odvodí abstraktní metaforické pojmy (u Hülseho obrazová pole) a konečně tyto pojmy navzájem usouvztažní, přičemž vysvětlí jejich důsledky pro poznání i praktikou politiku.

Cenné jsou rovněž empirické závěry. Hülse je získává analýzou korpusu textů, tvořeného stenografickými záznamy těch vystoupení v německém Spolkovém sněmu v devadesátých letech, která se týkala rozšiřování EU. Tento diskurz shrnuje do čtyř zdrojů metafor rozšiřování Evropské unie: DŮM (*čekání přede dveřmi*), CESTA (*cestovní mapa rozšiřování, evropský vlak*), MEZILIDSKÉ VZTAHY (*evropská rodina, návrat domů, sousedství, přijímání do klubu*) a ORGANISMUS (*srůstání Evropy, uzdravování*).

Podle Hülseho rozbor metafor ukazuje jasné rozdíly mezi tím, jak se mluví o Turecku a jak o středoevropských a východoevropských státech, které svědčí o tom, že s Tureckem se v EU hned tak nepočítá. Metafory rovněž implikují zdoluhavost celého procesu, vylučující rychlý vstup do EU, a nerovný vztah mezi kandidátskými zeměmi a Evropskou unií, který sám určuje parametry celého procesu.

Hülse také upozorňuje na to, že diskurz o rozšiřování specifickým způsobem utváří evropskou identitu. Na jedné straně stojí patnáct států EU a Turecko, jejichž postavení v diskuzi je jednoznačné; státy EU jsou do evropské identity vždy zahrnovány, Turecko naopak představuje jinakost, vůči níž se tato identita vymezuje. Na druhé straně jsou ostatní kandidátské země, které v tomto diskurzu hrají dvojí úlohu – jednou jsou zahrnuty do evropské identity, jindy jsou z ní vyčleňovány. Autor to vysvětluje pomocí klasické dichotomie pojetí společnosti *Gesellschaft/Gemeinschaft*. *Gesellschaft* jako umělému společenství, založenému na smlouvě, odpovídají metafory DOMU, CESTY a KLUBU. Naproti tomu *Gemeinschaft*, postavenou na společných kulturních a etnických základech, evokují metafory VZTAHŮ a ORGANIZMU. Středoevropští a východoevropští kandidáti představují pak jinakost z hlediska evropské identity konstruované jako *Gesellschaft*, zatímco z hlediska modelu *Gemeinschaft* jsou její stálou součástí.

Autor si je vědom toho, že žádný z těchto empirických poznatků nepřináší studiu evropské integrace převratné poznatky. Ukazují však, jak diskurz, který považujeme za samozřejmý, či snad dokonce za banální, je podmíněn naprosto konkrétními metaforickými pojmy. K těmto pojmům lze navrhnout radikálně odlišné alternativy, které onu samozřejmost zpochybňují.

Ani Musolff nepřebírá kognitivní pojetí Lakoffa a Johnsona bez výhrad. Jeho kritika je však cílenější a konstruktivnější než Hülseho. Musolff kognitivnímu pojetí především vytýká příliš velký determinismus, projevující se v přesvědčení, že struktura zdroje se do značné míry přenáší do struktury cíle. To vede Lakoffa a Johnsona k deduktivnímu přístupu, když z obecného metaforického pojmu na základě znalosti struktury zdroje odvozují strukturu cíle, včetně konkrétních metaforických výrazů. To může být zavádějící, neboť takto vydedukované metafory se ve skutečném diskurzu vůbec nemusejí vyskytovat.

Musolff tento problém přičítá tomu, že Lakoff a Johnson se explicitně hlásí k výzkumu myšlení a pomíjejí důslednou empirickou analýzu jazyka.

Sám vnímá vztah mezi abstraktním metaforickým pojmem a konkrétními výrazy mnohem volněji. Metaforické výrazy podle jeho názoru nejsou nutnými logickými důsledky metaforických pojmů, nýbrž pojmy mají funkci skrytých diskurzivních předpokladů (*pre-suppositions*), které umožňují komunikovat metaforické výrazy. Všimá si rovněž, že politický diskurz je obvykle polemický a že pojmy jsou užívány strategicky k docílení určitých důsledků. Podle Musolffa to znamená, že předpoklady většinou nejsou skryty a užívány nevědomě, nýbrž často vycházejí z ideologických úvah. Zatímco Hülsse se ve své kritice Lakoffa a Johnsona přiklání ke struktuře, Musolff naopak zdůrazňuje roli aktérů. To ovšem může souviset s tím, že se Musolff soustředí pouze na ty nejobraznější metafory, které jsou vskutku často výsledkem politické manipulace. Přitom pomíjí zažité metafory, na něž si účastníci diskurzu již natolik zvykli, že už je jako metafory ani nevnímají. Takové metafory působí pak strukturálně bez vědomí těch, kdo je používají.

Musolff se zaměřuje na metafory novinového diskurzu evropské integrace v devadesátých letech v Německu a ve Velké Británii. Korpus zahrnuje přes dva tisíce vybraných metaforických pasáží. Metafory rozděluje do sedmi skupin podle zdrojů: CESTA, DOPRAVNÍ PROSTŘEDKY, GEOMETRICKÉ A ARCHITEKTONICKÉ STRUKTURY, SOCIÁLNÍ SKUPINY, ZDRAVÍ A SÍLA, SPORT A VÁLKA a PŘEDSTAVENÍ. Každý z těchto metaforických pojmů je bohatě zdokumentován metaforickými výrazy, přičemž Musolff zachycuje dynamiku jazyka a návaznosti, v nichž se metaforické výrazy v diskurzu objevovaly.

Nicméně absence politologického rámce se promítá ve slabosti obecných závěrů Musolffova empirického výzkumu. Tezi, že metafory odrážejí a artikulují německé a britské postoje k Evropě, lze těžko považovat za nějaký významný poznatek; autor navíc nespecifikuje, jak by měly metafory vypadat, pokud by tomu tak nebylo. Tvrzení, že specifické metaforické výrazy ovlivňují a utvářejí veřejné mínění, by jistě hodnotný poznatek představovalo. Autor by však musel vysvětlit kauzální či jiný mechanismus tohoto působení a nespokojovat se s neurčitým odkazem, že metafory jsou důležitým faktorem, působícím na veřejné mínění. Podobně neoperacionalizována zůstává teze, která je současně předpokladem výzkumu, že metaforické pojmy nepůsobí jako dráhy, které by veřejné mínění a politiky vedly určitým směrem bez ohledu na jejich vůli.

Zároveň však Musolff nabízí důkladný popis diskuzí o Evropě, jež se v Německu a ve Velké Británii ve sledovaném období vedly. Tím nám poskytuje podnětný vhled do politické dynamiky představ o Evropě a cenné srovnání jejich vývoje v Německu a ve Velké Británii.

UMĚLECKÉ METAFORY

Zatímco u recenzovaných knih, jejichž autory jsou Beer, De Landtsheerová, Musolff a Hülsse, je na první pohled zřejmé, jak souvisejí s mezinárodní politikou, kniha Hanse Verbovena z Heidelberské univerzity zdánlivě nemá našemu oboru co říci. Na rozdíl od předešlých děl nejde o analýzu politického či mediálního diskurzu, nýbrž o literárněvědný rozbor raných děl velkého německého prozaika Ernsta Jüngerera. Nicméně právě Verbovena dizertační práce dobře ukazuje, jak analýza metafor inspirovaná Lakoffem a Johnsonem, k nimž se autor bez větších výhrad hlásí, může propojovat a vzájemně obohacovat tak odlišné vědní obory, jakými jsou mezinárodní vztahy a literární věda.

Autor rozebírá metafory, jimiž Jünger přibližuje čtenáři válku. V rovině metaforických pojmů tak odhaluje několik abstraktních modelů, z nichž každý vystihuje určitou tvář války. Zároveň upozorňuje na normativní a politické důsledky Jüngerových metafor. Tento aspekt je důležitý zejména proto, že spisovatel, který byl sám aktivním účastníkem obou světových válek, nabízí konzervativní interpretaci války, která se snaží válce přisoudit určitý smysl, čímž se liší od převažující liberální interpretace války jako nesmyslné de-

strukce, kterou nalezneme například u Jüngerova současníka Remarqu. Odhalení metaforických pojmů Jüngerových raných románů je přínosné nejméně ze dvou důvodů. Především nalézáme obecné modely povahy války, které je možné usouvztažňovat s teoretickou reflexí tohoto fenoménu. Navíc získáváme také vhled do určitého historicky důležitého způsobu uvažování o válce.

Verboven nalézá ve zkoumaných Jüngerových dílech několik zdrojových oblastí sloužících metaforizaci války. Jsou to především PŘÍRODA, PŘEDSTAVENÍ, VÝROBA, ODHALENÍ, PŘEMĚNA, LOV, OPOJENÍ a NADPŘIROZENÝ JEV (přičemž Verboven poněkud uměle shrnuje posledních šest oblastí do konceptu PROCES UTVÁŘENÍ). Tyto metafory prostupují hned několika knihami a vytvářejí Jüngerův obraz války. Z oblasti PŘÍRODY spisovatel využívá především přirovnání *k vodě, k ohni a k atmosférickým jevům*, samotná válka se pak jeví jako přírodní úkaz mimo jakoukoli lidskou kontrolu. Zdrojová oblast PŘEDSTAVENÍ modeluje válku jako *koncert s melodií, s taktem, s tanečníky, s hudebníky a s jejich nástroji* či jako *činohru, která se odehrává podle scénáře s režisérem, s herci a s kulisami*.

Široce rozvětvená je oblast VÝROBY, kde Jünger chápe válku jako ekonomický systém, v němž dochází *k výměně, ke ztrátám a k výnosům*, jako kovářny a pece, kde *se tepe a válcuje železo*, jako stroj *s pohonem a s mechanikou* či jako zemědělský proces *setí a sklízení*. ODHALENÍ vykresluje válku jako proces, během něhož získávají navrch skryté často zvířecí instinkty. Nato navazuje metafora PŘEMĚNY, podle níž válka od základu mění člověka, materiál i krajinu. Tato přeměna nejprve vede k barbarizaci a ke zvířeckosti, jejím výsledkem má však být nová rasa lidí-bojovníků. Zvířeckost umožňuje pak použít metaforu LOVU, která je postavena na protikladu mezi lovcem a loveným. OPOJENÍ slouží k zachycení stavu frontového vojáka v okamžicích, kdy se prolíná zabíjení s blízkostí vlastní smrti a lidská racionalita opět ustupuje zvířecím instinktům. K podobné ztrátě kontroly odkazuje rovněž oblast NADPŘIROZENÉHO JEVU, podle níž je válka záležitostí bohů a strašidel.

Verboven si všímá, že žádná z těchto metafor nepředstavuje podstatnější myšlenkovou inovaci, neboť všechny se vyskytují v předchozí evropské literatuře, počínaje Homérem. Nicméně Jünger tyto všeobecně známé metaforické pojmy důsledně používá a dovedně rozvíjí do nových metaforických výrazů, čímž zvyšuje jejich účinnost. Jeho texty se tak stávají ideálním objektem hledání metaforických pojmů, do nichž lze shrnovat nabízenou mnohost metaforických výrazů.

Jakkoli nejsou Jüngerovy metaforické pojmy války z literárního hlediska nijak neobvyklé, jejich výběr a použití sebou nesou jednoznačné normativní důsledky. Verboven především poukazuje na to, že tyto metafory snímají odpovědnost za válku z konkrétních účastníků a vykreslují ji jako něco nevyhnutelného, přesahujícího lidskou vůli (atmosférický jev, nadpřirozený jev, představení režírované shůry a podobně). Rovněž vytvářejí specifický obraz člověka jako kombinace zvířecích instinktů bržděných tenkým kulturním nánosem.

Kromě těchto hlavních metafor se Verboven zabývá také několika méně důležitými metaforami, spojujícími cílovou oblast VÁLKY se zdrojovými oblastmi KOMUNIKACE, JÍDLA a HRY. Jejich analýza je podnětná především proto, že tyto metafory mohou působit obousměrně. Jünger zobrazuje válku jako KOMUNIKACI, v níž se *posílají železné pozdravy a odpovídá se palbou*, současně však využívá i zavedenou metaforu – KOMUNIKACE (ARGUMENTACE) JE VÁLKA –, podle níž se *bombarduje slogany* a vede se *poziční válka myšlenek*. Podobnou obousměrnost potom Verboven dokládá i u zbývajících tří metafor.

Verboven tím empiricky zpochybňuje jeden z předpokladů kognitivní lingvistiky, že metafora spojuje dobře známou zdrojovou oblast s neznámou cílovou oblastí, a proto funguje pouze jedním směrem – od známého k neznámému. Ovšem tento empirický poznatek nijak teoreticky nerozpracovává. Tím se dostávám k největší slabíně jeho rozboru.

Verboven přejímá teoretický rámec kognitivní lingvistiky podle Lakoffa a Johnsona v metodologické podobě, kterou nabízí německý lingvista Jäkel (*Jäkel, 1997*). Na rozdíl od Musolffa či Hülsseho neprovádí však kritickou reflexi těchto teoretických a metodologických předpokladů. Přijímá je jako bezproblémové vodítko svého empirického výzkumu.

Nicméně obousměrnost některých metafor jasně signalizuje rozpor mezi předpoklady a výsledky, který by měl vést alespoň k částečné revizi kognitivně lingvistického rámce. Tato revize se ukazuje o to naléhavěji, když si uvědomíme, že konceptuální oblast VÁLKA patří v pojetí Lakoffa a Johnsona k základním fyzickým zkušenostem, které slouží jako zdrojová oblast při interpretaci složitějších, zprostředkovaných jevů. Pro Verbovena je však VÁLKA naopak cílovou oblastí, k níž hledá zdrojové oblasti. Ty by měly být podle Lakoffa a Johnsona bližší naší fyzické zkušenosti než válka. To však platí pouze pro některé z hlavních metaforických pojmů a rozhodně se to netýká takových zdrojových oblastí, jakými jsou PŘEDSTAVENÍ, OPOJENÍ, PŘEMĚNA či NADPŘIROZENÝ JEV. Nabízí se potom otázka, zda tyto rozpory nevycházejí z aplikace kognitivní metody na jazyk literatury, který se často cíleně odchyluje od běžného jazyka. Sám Lakoff však svůj přístup aplikoval dokonce i na básnický jazyk (*Lakoff – Turner, 1989*). Proto by asi bylo spíše na místě hledat příčiny těchto rozporů v tom, že kognitivní přístup privileguje bezprostřední fyzickou zkušenost jako základ našeho poznání. Je škoda, že Verboven tuto problematiku zcela pomíjí.

Nic to však nemění na významném přínosu Verbovenovy práce k našemu poznání. Ač je motivován čistě literárněvědnými cíli, jeho práce poskytuje inspirativní východisko při hledání způsobů, jimiž bychom mohli obohatit tradiční teoretický pohled na fenomény mezinárodní politiky o poznatky získané uměleckým, estetickým zachycením těchto fenoménů.

Pokusů o zapracování výsledků estetické reflexe do tradičních analytických přístupů k mezinárodní politice již byla podniknuta celá řada (*Millennium, 2001*), a některé se dotýkaly i přímo Jüngerova díla (*Coker, 1998*). Žádný z nich však nenabídl tak teoreticky přesvědčivý a metodologicky propracovaný most mezi analytickým a estetickým přístupem, jaký může nabídnout rozbor metaforických pojmů. V současnosti je vytváření teoretického, na metaforách založeného rámce, který by umožňoval propojovat racionální a estetické poznání, spíše úkolem pro další výzkum (*Drulák, 2006 a; Drulák, 2006 b*). Na této cestě je možné se opřít jak o pozapomenuté úvahy Lakoffa a Johnsona o metaforách jako o střední cestě mezi subjektivismem a objektivismem, tak i o zajímavé empirické závěry, k nimž patří ty, jež přinášejí recenzované publikace.

ZÁVĚREM

Cílem diskuze nad recenzovanými knihami bylo ukázat na významný teoretický i empirický potenciál, který metafory nabízejí studiu mezinárodních vztahů. Jejich četba může být ovšem inspirující i pro obecnější zamyšlení nad oborem mezinárodní vztahy. Na závěr nabízím dva takové postřehy.

Z čistě praktického hlediska inspiruje intelektuální vliv, jímž už více než čtvrtstoletí na všechny možné obory působí kniha Lakoffa a Johnsona. Lze se domnívat, že tomu tak je díky schopnosti jejich autorů podat netriviální poznatky všeobecně srozumitelným způsobem. To je něco, co oboru mezinárodní vztahy zoufale chybí. Jeho příslušníci sice pravidelně lkají nad tím, že jsou ostatními disciplínami ignorováni (*Neuman, 2005*). Sami však v posledních desetiletích nabízejí pouze texty, které jsou buď čtivé, ale myšlenkově mělké, *à la* Brzezinski, nebo myšlenkově podnětné, leč nepřístupné mimo úzký kroužek zasvěcených, *à la* Wendt. Už více než dvacet let uplynulo od vydání Axelrodovy *The evolution of co-operation* (*Axelrod, 1984*), patrně poslední knihy v oboru, která dokázala představit originální poznatek přístupnou formou, a tím i zapůsobit na jiné obory.

Z teoretického hlediska inspiruje různorodost metod, jimiž jsou metafory zkoumány, od vyhraněně kvantitativních (De Landtsheerová, Anderson) po výrazně interpretativní

(Hülsse, Verboven). To je užitečné mít na paměti už proto, že v oboru mezinárodní vztahy se výzkumem diskurzu zabývají téměř výhradně postpozitivističtí badatelé, kteří se hlásí k interpretativním metodám a programově odmítají kvantitativní přístupy. Nicméně práce recenzovaných autorů nám připomínají, že spor mezi pozitivismem a postpozitivismem (Drulák, 2003), který se role jazyka zásadně dotýká, je primárně ontologický a epistemologický, nikoli tedy metodologický. Právě metodologická pluralita může být jedním z největších přínosů metaforických pohledů na mezinárodní politiku.

Petr Drulák

Literatura

- Adler, Emanuel (1997): Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, Vol. 3 (1997), No. 3, s. 319–363.
- Axelrod, Robert (1984): *The evolution of co-operation*. London: Penguin, 1984.
- Beer, Francis A. (1986): Games and Metaphors. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 30 (1986), No. 1, s. 171–191.
- Beer, Francis A. (2001): *Meanings of War and Peace*. College Station: Texas A & M University Press, 2001.
- Beer, Francis A. – Harriman, Robert (eds., 1996): *Post-realism: The Rhetorical Turn in International Relations*. East Lansing: Michigan State University Press, 1996.
- Black, Max (1962): *Models and Metaphors*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1962.
- Blumenberg, Hans (1960): *Paradigmen zu einer Metaphorologie*. *Archiv für Begriffsgeschichte*, Vol. 15: Rotacker. Bonn: Bouvier, 1960.
- Burke, Kenneth (1966): *Language as symbolic action: Essays on life, literature, and method*. Berkeley: University of California Press, 1966.
- Coker, Christopher (1998): *War and the Illiberal Conscience*. Boulder: Westview, 1998.
- Davidson, Donald (2001): What Metaphors Mean? In: Martinich, Aloysius P.: *Philosophy of Language*. 4th ed. New York: Oxford University Press, 2001, s. 435–446 (1. vydání vyšlo v roce 1978).
- De Landtsheer, Christ'l (1994): *The Language of Prosperity and Crisis: A Case Study in Political Semantics. Politics and the Individual*, Vol. 4 (1994), No. 2, s. 63–85.
- De Landtsheer, Christ'l – Feldman, Ofer (eds., 2000): *Beyond Public Speech and Symbols: Explorations in the Rhetoric of Politicians and the Media*. Westport: Praeger, 2000.
- Друлак, Петр (2006 a): Метафора как мост между рациональным и художественным. *Proceedings of Ural State Pedagogical University. LINGUISTICS*, Vol. 19 (2006). Jekatěrinnburg: Ural State Pedagogical University, 2006, s. 116–130.
- Drulák, Petr (2006 b): *Metaforické plakáty Evropy. Mezinárodní politika, ročník XXX (2006), číslo 4, s. 40–42*.
- Drulák, Petr (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003.
- Edelman, Murray (1971): *Politics as Symbolic Action: Mass Arousal and Quiescence*. Chicago: Markham, 1971.
- Feldman, Ofer – De Landtsheer, Christ'l (eds., 1998): *Politically Speaking: A Worldwide Examination of Language Used in the Public Sphere*. Westport: Praeger, 1998.
- Guzzini, Stefano (2004): *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister a Principal, 2004.
- Jäkel, Olaf (2001): Kant, Blumberg, Weinrich: Some Forgotten Contributions to the Cognitive Theory of Metaphor. In: Gibbs, Raymond W., Jr. – Steen, Gerard J. (eds.): *Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 2001, s. 9–28.
- Jäkel, Olaf (1997): *Metaphern in abstrakten Diskurs-Domänen: Eine kognitiv-linguistische Untersuchung anhand der Bereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft und Wissenschaft*. Frankfurt am Main: Lang, 1997.
- Lakoff, George (1992): *Metaphor and War: The metaphor system used to justify war in the Gulf*. In: Pütz, Martin (ed.): *Thirty Years of Linguistic Evolution. Studies in the Honour of René Dirven*. Philadelphia – Amsterdam: J. Benjamins, 1992, s. 463–481.
- Lakoff, George (1996): *Moral Politics: What Conservatives Know that Liberals Don't*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Lakoff, George (1993): *The contemporary theory of metaphor*. In: Ortony, Andrew (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202–251 (1. vydání vyšlo v roce 1979).
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George – Johnson, Mark (1999): *Philosophy in the Flesh. The embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1999.
- Lakoff, George – Nunez, Rafael (2001): *Where Mathematics Comes From: How the Embodied Mind brings Mathematics into Being*. New York: Basic Books, 2001.
- Lakoff, George – Turner, Mark (1989): *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

RECENZNÍ ESEJ

- Millennium: Journal of International Studies (2001). Special Issue: Images and Narratives in World Politics, Vol. 30 (2001), No. 3.
- Morgenthau, Hans (1980): Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Knopf, 1980 (1. vydání vyšlo v roce 1948).
- Musolff, Andreas (1990): Zur Analyse von Kriegsmetaphorik im öffentlichen Sprachgebrauch. Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht, Vol. 66 (1990), s. 62–80.
- Musolff, Andreas – Good, Colin – Wittlinger, Ruth – Points, Petra (eds., 2002): Attitudes towards Europe – Language in the Unification Process. Aldershot: Ashgate, 2002.
- Musolff, Andreas – Schäffner, Christina – Townson, Michael (eds., 1996): Conceiving of Europe – Unity in Diversity. Aldershot: Dartmouth Publishers, 1996.
- Neumann, Iver B. (2005): Závěr. In: Neumann, Iver B. – Waever, Ole (eds.): Budoucnost mezinárodních vztahů. Brno: Centrum strategických studií, 2005, s. 393–404.
- Ortony, Andrew (ed., 1993): Metaphor and thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1993 (1. vydání vyšlo v roce 1979).
- Petrušek, Miloslav (1998): Anthony Giddens – teoretik struktury a modernity. Doslov ke knize. In: Giddens, Anthony: Důsledky modernity. Praha: SLON, 1998, s. 159–195.
- Pires de Oliveira, Roberta (2001): Language and Ideology: An interview with George Lakoff. In: Dirven, René – Hawkins, Bruce – Sandikcioglu, Esra (eds.): Language and Ideology. Vol. I: Theoretical cognitive approaches. Amsterdam: John Benjamins, 2001, s. 23–48.
- Ricoeur, Paul (1975): La métaphore vive. Paris: Editions du Seuil, 1975.
- The Economist, April 8th 2006. Face value: Still changing the subject, s. 68.
- Weinrich, Harald (1976): Sprache in Texten. Stuttgart: Klein, 1976.
- Wendt, Alexander (1999): Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Poznámka

Autor děkuje Radce Drulákové a Petru Kratochvílovi za cenné připomínky k předchozí verzi textu.